

Na Vsetíně, tam je lúka... aneb O předložkách

Předložky jsou neohebná slova. Jejich význam se projevuje teprve ve spojení s dalšími slovy (nejčastěji podstatnými jmény, případně zájmeny a číslovkami). Předložka řídí pád jména a tvoří s ním tzv. předložkový pád neboli předložkové spojení (do domu, od domu, k domu, na dům, na domě, v domě, před domem, za domem). Frekvenční seznamy vytvořené na základě údajů v Českém národním korpusu ukazují, že předložky mají čestné místo v první desítku nejčastěji se vyskytujících slov.

Budeme se podrobněji věnovat předložkám na a v, a to jak ve spojení s podstatnými jmény s obecným významem, tak se zeměpisnými jmény. Každá předložka se pojí s určitým pádem, na a v/ve (stejně jako po, o) mají vazbu se dvěma pády: čtvrtým a šestým. Pomocí obou předložek můžeme vyjadřovat celou řadu bližších okolností, v některých oblastech si konkurují. Nejprve se zastavíme u případů, v nichž je užití předložky (vcelku) ustálené. Jistě však z vlastní zkušenosti víte, že málokteré pravidlo platí stoprocentně.

Pro rodilé mluvčí obvykle nepředstavuje volba předložky žádný zásadní problém, protože máme odmalička příslušná spojení „naposlouchána“. Ale pokud jste se někdy pokoušeli vnést jasný řád do užívání předložek cizincům, kteří si osvojují češtinu, např. kvůli studiu nebo získání práce, patrně jste zjistili, že jednoduché pravidlo, kdy volit v/ve a kdy na, neexistuje. Učitelé češtiny pro cizince potvrzují, že učivo o předložkách bývá žáky považováno za jedno z nejobtížnějších. Lze sice popsat určitá pravidla a zákonitosti, ale ne vždy odpovídají všem situacím. Užití náležitě předložky totiž bývá často dáno tradicí, proto je někdy snazší si zapamatovat příslušné spojení, než hledat zdůvodnění. Jako příklad mohou sloužit rozdílné předložky u ročních dob. Přestože časové období obvykle vyjadřujeme pomocí předložky v, např. ve dne, v noci, v pondělí, v květnu, v létě, v zimě, říkáme na jaře a na podzim.

Ani v horách nemáme potřebnou uživatelskou jistotu. S názvy pohoří se většinou pojí předložka v (popřípadě v jiném pádě, pro směrové určení je to předložka do): v Jeseníkách (do Jeseníků), v Beskydech, v Tatrách, v Pyrenejích, v Alpách, v Himálaji, v Karpatech, ale je zvláště říkat na Šumavě (na Šumavu), na Urale.

Obdobné vybočení z většinového úzu můžeme pozorovat i ve spojeních s názvy států/zemí. Jednoznačně převažují předložky v(e)/do: v Itálii (do Itálie), v Polsku, v Etiopii, v Kalifornii, v Brazílii... Ale najdeme výjimky. Už nesčetněkrát jsme v jazykové poradně odpovídali na otázku: „Proč se říká jedu na Slovensku, jsem na Slovensku, ale jedu do Slovinska, jsem ve Slovinsku. Podle čeho se volba předložky řídí?“ V posledních týdnech se – zcela pochopitelně, vzhledem k probíhajícímu směřujícímu konfliktu – nejednom v dotazech směřujících do poradny, ale i v médiích věnuje pozornost vyjádření na Ukrajině versus v Ukrajině. Setkáváme se s názorem, že předložka na má znevažující význam, signalizuje, že území, s nímž je spojena, považuje mluvčí za okrajové, závislé. Tento výklad se však nezakládá na pravdě; v češtině předložky žádný takový význam nenesou ani nevyjadřují. Na otázku proč ve Slovinsku, ale na Slovensku, na Moravě, na Ukrajině? nelze dát jinou odpověď než: „Prostě se to tak zvililo a ustálilo, nic skrytého za tím nehledáme.“ Tendence používat v souvislosti s Ukrajinou předložku v (do) v poslední době sílí. Někteří lidé jsou dokonce přesvědčeni, že by měl Ústav pro jazyk český AV ČR vazbu „na Ukrajinu“ zakázat. Tímto způsobem se však změny v jazyce neprovádějí. Změna může nastat jedině v souladu s uživatelskou praxí – pokud se bude vazba s předložkou v (do) přirozeně používat, postupně se prosadí.

Zajímavé je sledovat užití předložkové vazby u jmen obcí či jejich částí. Předložka na bývala spojována s místy, která ležela výše než okolí, byly to např. osady na kop-

cích, vyvýšených březích, horních tocích řek a potoků, místa panovnických sídel apod. Ani to však nikdy neplatilo absolutně. Názorným dokladem jsou dvě pražské čtvrti – Podolí a Smíchov. Obě se dotýkají vltavských břehů (každá na jiné straně řeky) a obě stoupají po stránkách vzhůru. Přesto je zvykem říkat v Podolí (jít do Podolí), ale na Smíchově (jít na Smíchov). I zde platí, co bylo řečeno. Důvodem je tradice a znalost místního prostředí. Spojení s předložkou v(e) bývají většinou vnímána jako univerzální bezpříznaková celonárodní varianta. Přesto existují oblastní rozdíly. U některých míst jsou vžity obě předložky víceméně rovnoměrně, např. bydlím v/na Mělníku, v/na Kladně, v/na Ruzyni. U jiných se v místním úzu výrazně upřednostňuje předložka na: na Vsetíně, na Dobříši. Předložka na proto nemusí vyjadřovat jen směr pohybu (jede směrem na Písek, na Vsetín), ale i cíl pohybu (jede do Písku, jede na Vsetín).

Objasnit důvody užívání rozdílných předložek ve spojení se jmény ulic je v podstatě nemožné: na Vinohradské, na Národní, na Veverí, ale v Kouřimské, v Letenské, v Dlouhé, v Hradební. V této oblasti můžeme sledovat nárůst předložky na, doklady se objevují hlavně v publicistických a administrativních textech (opravy vozovky na Dlouhé, firma na Kouřimské); pro mnohé se postupně stává základní i v běžných komunikačních situacích. Již řadu let lze totiž pozorovat, že předložka na je poměrně expanzivní – postupně se prosazuje či prosadila na místa, která tradičně patřila předložkám jiným, a to v, do, u.

Rozpínavost předložky na se nejvýrazněji projevuje ve spojení s podstatnými jmény s obecným významem. Dříve bylo obvyklé ji používat tam, kde šlo o dočasné obývání nějakého prostoru, např. bydlí na koleji, na internátu, na ubytovně (ale v hotelu, v prostorném bytě). Dnes se často objevuje ve spojeních typu: zboží je na prodej, obchod je na druhém patře, platte na pokladně, výběr hotovosti na pobočce, pití objednávejte na baru. Obdobná vyjádření, v nichž na vytěsňuje původní předložky v(e), u, pronikají z profesního vyjadřování do každodenních komunikací. Většinou uživatelů češtiny jsou však zatím pocítována jako rušivá, stylově nižší, pro formální projevy nevhodná. Obdobně nepatřičné jsou i formulace typu: na vládě rozhodli, na městě odhlasovali nebo na komisi pojednali. V oficiální psané i mluvené komunikaci by měla být dána přednost vyjadřování explicitnímu, tedy na zasedání, schůzi, poradě vlády bylo rozhodnuto, vláda projednala... Hovoří-li se o instituci s určitou společenskou autoritou, může být příznak slangovosti vnímán velmi silně.

Přestože s pronikáním předložky na je třeba počítat jako s výraznou vývojovou tendencí, u níž se uplatňují i rozdíly teritoriální a generační, ne všechno, s čím se dnes v praxi setkáváme, lze přijmout jako spisovné a vhodné pro stylově neutrální jazykové projevy. Z praxe v jazykové poradně víme, že upřednostňování předložky na je částí uživatelů češtiny vnímáno s nelibostí. Míra tolerance tedy závisí na typu projevu či textu, v němž se předložka vyskytuje.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.